BUXORO VILOYATIDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI VA BARQAROR HUDUDIY RIVOJLANISH MEXANIZMLARI

Vafoyeva Mahliyyo Jamshidovna

Annotatsiya. Mazkur tezisda Buxoro viloyatida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish jarayonlarini samarali boshqarish, tabiiy va iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish hamda barqaror hududiy rivojlanishni ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlari yoritilgan. Hududning tabiiy-iqlim sharoiti, suv resurslarining cheklanganligi, energetika, qishloq xo‘jaligi, sanoat, transport va kommunal infratuzilmaning rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqib, “yashil” transformatsiyaning hududiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarurati asoslangan. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, suv tejovchi texnologiyalar, energiya samaradorligi, chiqindilarni qayta ishlash, “yashil” investitsiyalar va ekologik innovatsiyalarni kompleks rivojlantirish bo‘yicha takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, hududiy boshqaruv, Buxoro viloyati, resurs samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya, suv tejash, yashil investitsiya, ekologik innovatsiya, yashil o‘sish.

Kirish

Jahon iqtisodiyotida ekologik cheklovlarning kuchayishi, iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslardan foydalanish hajmining ortishi va energiyaga bo‘lgan talabning muntazam ko‘payib borishi iqtisodiy rivojlanishning an’anaviy modelini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda ekologik barqarorlikni ta’minlash, tabiiy resurslardan tejamkor foydalanish va aholining yashash sifatini yaxshilash “yashil” iqtisodiyot konsepsiyasining asosiy mazmunini tashkil etadi.

O‘zbekistonda ham “yashil” iqtisodiyot tamoyillarini iqtisodiy islohotlarga integratsiya qilish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. 2019–2030-yillarga mo‘ljallangan “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasida iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va iqlim o‘zgarishiga moslashish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Mazkur vazifalarning hududlar kesimida amalga oshirilishi alohida ahamiyatga ega. Chunki har bir hududning tabiiy-iqlim, iqtisodiy, demografik va ishlab chiqarish salohiyati bir-biridan farq qiladi. Buxoro viloyati uchun suv resurslaridan tejamkor foydalanish, qayta tiklanuvchi energiya salohiyatini ishga solish, sanoatda energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni iqtisodiy resursga aylantirish va “yashil” investitsiyalarni jalb qilish barqaror rivojlanishning muhim shartlaridan hisoblanadi.

Asosiy qism

Buxoro viloyatining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish jarayonlarini boshqarishda, birinchi navbatda, hududiy rivojlanishning iqtisodiy va ekologik manfaatlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarur. Iqtisodiy o‘sishning faqat ishlab chiqarish hajmi bilan baholanishi resurslarning haddan tashqari sarflanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli hudud rivojlanishini baholashda energiya sig‘imi, suv sarfi, chiqindilar hajmi, atmosfera chiqindilari, qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanish darajasi va “yashil” ish o‘rinlari kabi ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Buxoro viloyati sharoitida “yashil” iqtisodiyotni shakllantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri suv resurslaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Hududning quruq iqlimi va qishloq xo‘jaligining sug‘orishga yuqori darajada bog‘liqligi suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishni talab qiladi. Tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish, dalalarning raqamli monitoringi, tuproq namligini aniqlovchi sensorlar, suv sarfini

masofadan nazorat qiluvchi tizimlardan foydalanish orqali qishloq xo‘jaligida suv yo‘qotishlarini kamaytirish mumkin.

Bunda “suv–yer–hosildorlik” o‘zaro bog‘liqligini yagona boshqaruv tizimi sifatida ko‘rib chiqish muhim. Ya’ni suvni tejashning o‘zi yetarli emas, balki har bir kub metr suv hisobiga olinadigan qishloq xo‘jaligi mahsuloti qiymatini oshirish talab etiladi. Natijada resurs samaradorligi va fermer xo‘jaliklarining iqtisodiy manfaatdorligi bir vaqtning o‘zida ta’minlanadi.

Ikkinchi ustuvor yo‘nalish — quyosh energetikasi va boshqa qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirishdir. Buxoro viloyatining tabiiy-iqlim sharoiti quyosh energiyasidan iqtisodiyotning turli tarmoqlarida foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Aholi xonadonlari, ijtimoiy obyektlar, kichik biznes subyektlari va ishlab chiqarish korxonalarida quyosh fotoelektr tizimlarini joriy etish an’anaviy energiya resurslariga bo‘lgan talabni kamaytirishga xizmat qiladi.

Qishloq xo‘jaligida quyosh energiyasidan suv nasoslarini ishlatish, mahsulotlarni quritish, issiqxona xo‘jaliklarini energiya bilan ta’minlash va sovutish omborlarini qo‘llab-quvvatlashda foydalanish mumkin. Bu energiya xarajatlarini kamaytirish bilan birga mahsulot tannarxini pasaytirish va ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Uchinchi yo‘nalish — sanoat korxonalarida energiya va resurs samaradorligini oshirish. Viloyatdagi sanoat korxonalarida energiya auditi o‘tkazish, eskirgan texnologik uskunalarni energiya tejamkor uskunalar bilan almashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarida ikkilamchi issiqlik energiyasidan foydalanish va raqamli monitoringni joriy etish sezilarli iqtisodiy samara beradi. Bunday yondashuvda korxona faoliyati faqat ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi bilan emas, balki bir birlik mahsulot uchun sarflangan elektr energiyasi, tabiiy gaz, suv va xomashyo hajmi bilan ham baholanishi zarur.

To‘rtinchi muhim yo‘nalish — chiqindilarni boshqarishning aylanma iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan tizimini rivojlantirish. Hududda hosil

bo‘ladigan maishiy, qishloq xo‘jaligi va sanoat chiqindilarini faqat utilizatsiya qilinishi lozim bo‘lgan muammo sifatida emas, balki ikkilamchi iqtisodiy resurs sifatida baholash talab etiladi. Qishloq xo‘jaligi chiqindilaridan kompost, organik o‘g‘it, biomassa va boshqa ikkilamchi mahsulotlar olish, plastik, shisha, qog‘oz va metall chiqindilarini saralash hamda qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish hududda yangi qo‘shimcha qiymat zanjirlarini shakllantirish imkonini beradi.

Beshinchi yo‘nalish — “yashil” investitsiyalarni hududga jalb qilishning samarali iqtisodiy mexanizmlarini shakllantirish. Bunda qayta tiklanuvchi energetika, ekologik toza ishlab chiqarish, suv tejovchi texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash va energiya samaradorligiga yo‘naltirilgan loyihalar uchun investitsion jozibadorlikni oshirish lozim. Hududiy boshqaruv organlari investitsiya loyihalarini tanlashda iqtisodiy rentabellik bilan bir qatorda ularning ekologik va ijtimoiy samaradorligini ham hisobga olishi maqsadga muvofiq.

Buxoro viloyatida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish jarayonlarini boshqarishda hududiy “yashil rivojlanish indeksi”ni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ushbu indeks energiya samaradorligi, suvdan foydalanish samaradorligi, qayta tiklanuvchi energiya ulushi, chiqindilarni qayta ishlash darajasi, “yashil” investitsiyalar hajmi hamda ekologik barqarorlik ko‘rsatkichlarini birlashtirishi mumkin.

$$GYRI = f(Es, Ss, Qe, Chq, Yi, Eb)$$

bu yerda: GYRI – hududiy yashil rivojlanish indeksi; Es – energiya samaradorligi; Ss – suvdan foydalanish samaradorligi; Qe – qayta tiklanuvchi energiya ulushi; Chq – chiqindilarni qayta ishlash darajasi; Yi – “yashil” investitsiyalar hajmi; Eb – ekologik barqarorlik ko‘rsatkichlari.

Taklif etilayotgan indeksni viloyatning tuman va shaharlari kesimida hisoblash qaysi hududlarda “yashil” transformatsiya jarayonlari yuqori, qaysilarida esa muammolar mavjudligini aniqlash imkonini beradi. Natijada

boshqaruv qarorlari umumiy yondashuv asosida emas, balki har bir hududning aniq resurs salohiyati va ekologik holatidan kelib chiqib ishlab chiqiladi.

Shuningdek, hududiy boshqaruvda “yashil iqtisodiyot – raqamli monitoring – investitsiya – natijadorlik” zanjirini shakllantirish maqsadga muvofiq. Bunda “yashil” rivojlanishga oid asosiy ko‘rsatkichlarni yagona raqamli platformada kuzatish, tumanlar o‘rtasida taqqoslash va resurslardan foydalanish samaradorligini muntazam baholab borish mumkin bo‘ladi.

\

Xulosa

Buxoro viloyatida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish jarayonlari iqtisodiy rivojlanish, resurs tejamkorligi va ekologik barqarorlikni yagona tizim doirasida boshqarishni talab etadi. Hududning tabiiy-iqlim va xo‘jalik xususiyatlarini hisobga olgan holda suvdan samarali foydalanish, qayta tiklanuvchi energiyani rivojlantirish, sanoat korxonalarining energiya sig‘imini kamaytirish, chiqindilarni ikkilamchi resurs sifatida iqtisodiy aylanishga jalb qilish hamda “yashil” investitsiyalar hajmini oshirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqot natijasida Buxoro viloyatida “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni boshqarishda alohida tadbirlarni amalga oshirishdan kompleks hududiy boshqaruv modeliga o‘tish zarurligi asoslanadi. Taklif etilayotgan hududiy “yashil rivojlanish indeksi” tuman va shaharlarning ekologik-iqtisodiy holatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda davlat va xususiy investitsiyalarni ustuvor yo‘nalishlarga yo‘naltirish imkoniyatini yaratadi. Natijada “yashil” iqtisodiyotga o‘tish Buxoro viloyati uchun ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish, yangi “yashil” ish o‘rinlarini yaratish va aholining turmush sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va barqaror rivojlanish masalalariga oid strategik va me’yoriy-huquqiy hujjatlar.

4. Hududiy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga oid ilmiy tadqiqotlar.

5. “Yashil” investitsiyalar, qayta tiklanuvchi energetika va aylanma iqtisodiyot masalalariga bag‘ishlangan ilmiy-uslubiy manbalar.